

УДК 94 (477/83) : 792

Василь БУРДУЛАНЮК

ТЕАТР В УМОВАХ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ ГАЛИЦЬКИХ УКРАЇНЦІВ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглядається становище українського театру в Галичині в роки Першої світової війни та національно-визвольних змагань галицьких українців. Показано роль січових стрільців й Української галицької армії в розвитку театру.

Ключові слова: Галичина, театр, національно-визвольні змагання, українська державність.

Вивчення проблеми діяльності українського театру в Галичині є актуальним завданням української історичної науки. Незважаючи на те, що їй присвятили свої праці ряд дослідників¹, становище театру в роки Першої світової війни та національно-визвольних змагань українців Галичини початку ХХ століття ще не дістало належного висвітлення в українській історіографії.

На початку ХХ століття в Галичині єдиним професійним українським театром був мандрівний театр товариства “Руська бесіда”. Напередодні Першої світової війни директором театру був Роман Сірецький, який уживав заходів, щоб піднести рівень театру на вищий щабель його розвитку. Однак несприятливі обставини не дали йому можливості здійснити свої наміри.

Значні корективи в роботу театру внесла Перша світова війна. Воєнна хуртовина захопила театр у Борщеві на Тернопільщині. Директор театру В.Сірецький і кілька артистів театру зразу були мобілізовані до війська й відправлені на фронт. Інші розійшлися в різні боки, бо окупаційна російська влада заборонила продовжувати вистави². Частина акторів, зокрема Микола Бенцаль, Олена Бенцалева, Анна Юрчакова, Антоніна Осиповичева, Іван Рубчак та інші опинились у Тернополі. У 1915–1917 рр. вони виступали там у новоствореному театрі “Тернопільські театральні вечори” під керівництвом Леся Курбаса, а з березня 1916 року – Миколи Бенцалю³.

Інші члени трупі театру “Руської бесіди” опинились у Львові, де певний час перебивалися випадковими заробітчанами виступами в казино “Bristol”. Дещо пізніше колишній актор театру товариства “Руська бесіда” Василь Коссака організував у Львові розважальний так званий “Легкий театр”. Але заборона російського коменданта Львова будь-яких вистав українською мовою змусила В.Коссака перейти працювати в приватний водевільний театр “Cassino de Paris”. Це єдиний театр, що відновив тоді у Львові свою діяльність. Тут деякі українські артисти виступали разом з польськими артистами⁴.

Після відходу зі Львова влітку 1915 р. російських військ В.Коссака створює Український Людовий театр, який поперемінно працює то в залі “Сокола – Батька” страхового товариства “Дністер”, то в приміщенні польського товариства “Gwiazda”⁵. Незважаючи на скрутні побутові умови, В.Коссаку вдалося організувати повноцінну театральну трупу в складі 31 особи⁶. Однак було обмаль чоловіків-акторів, більшість з яких перебували на військовій службі, тому до творчої співпраці залучали аматорів-початківців. Рятуючи ситуацію, 30 січня 1916 року на сцені виступив навіть відомий письменник Михайло Яцків у ролі Миколи в “Украденому щасті” І.Франка.

У січні 1916 року у Львові відновлює роботу товариство “Руська бесіда”, змінивши назву на “Українська бесіда”⁷. Товариство бере під свій протекторат згаданий театр В.Коссака, забезпечує йому фінансову та юридичну підтримку. З березня 1916 р. на сцені театру почала виступати відома артистка галицької сцени Катерина Рубчакова, яка приїхала із Чернівців. Та незабаром В.Коссака мобілізували до війська. Утім його військова служба проходила в Збірній станиці Українських січових стрільців у Львові, що давало йому можливість і надалі керувати театром.

До речі, саме Легіоні Українських січових стрільців, сформованому у вересні 1914 р. у складі австро-угорської армії, належить чи не основна заслуга у функціонуванні українського

театру товариства “Руська бесіда” під час війни. Командування УСС усвідомлювало всю важливість театру як живої національної пропаганди для українців Галичини, українців – вояків австро-угорської армії та січових стрільців. Не маючи можливості надати театрові статусу військового, воно використовувало всі доступні засоби, щоб сприяти його роботі, зокрема, задовольняючи прохання керівників театру надати відпустки січовим стрільцям для участі у виставах. Тому в спогадах сучасників театр товариства “Українська бесіда” у період Першої світової війни отримав назву “Стрільцького театру”, бо його основний чоловічий склад становили актори в стрільцьких одностроях⁸.

У травні 1916 р. директором театру стає Альфред Будзиновський. Він, як і попередник, змушений був звертатися з клопотаннями до Командування Легіону УСС і вищого австро-угорського командування про надання довготривалих службових відпусток окремим січовим стрільцям, щоб вони могли виступати на сцені українського театру.

Однією з найпопулярніших постатей театральної стрільцької богеми був підхорунжий I полку УСС Лесь Новіна-Розлуцький. Він з перших кроків на сцені театру товариства “Українська бесіда” зарекомендував себе як цікавий актор і грамотний режисер, що багато уваги приділяв перекладам і новим українським п’єсам. Хорунжий УСС Михайло Онуфрак грав головні ролі в драматичному репертуарі та займався режисурою побутових п’єс. Тоді розпочав свою театральну діяльність і підхорунжий УСС Йосип Гірняк, який зарекомендував себе як обдарований, різноплановий актор. Підхорунжий Лесь Гринішак виконував переважно сольні партії в оперному репертуарі театру. Учитель, десятник Луць Лісевич у театрі одночасно працював балетмейстером, грав характерні ролі та виконував обов’язки перукаря і гримера. Серед інших стрільців – аматорів театру слід згадати десятника УСС Володимира Демчишина, який виконував комедійні й характерні ролі, хорунжого Тадея Слободу – комедійні ролі, Євгена Банаха – тенор, сольні партії, Івана Мельника – хорист, другорядні драматичні ролі, Ярослава Гриневича – хорист, невеликі характерні ролі тощо⁹.

3 травня 1917 р. художнім керівником театру було затверджено відому артистку Катерину Рубчакову, що позитивно відобразилося на його подальшій діяльності¹⁰.

3 кінця 1917 до середини 1918 років театр товариства “Українська бесіда” гастролює різними містами: Перемишль – 4 вистави, Стрий – 3, Дрогобич – 10, Борислав – 2, Станіславів – 2, Калуш – 4, Коломия – 3, Чернівці – 1¹¹. Дорогою трупа заїжджала в села, граючи по столах на імпровізованих сценах. На цей час такі гастрольні виїзди львівського театру були чи не єдиною радістю й підтримкою національного духу та свідомості зморданого війною галицького селянина. Тут стали в пригоді військові однострої акторів, завдяки яким трупа театру без відповідних документів могла вільно пересуватися прифронтовою смугою.

3 подальшим перебігом військових дій навесні 1918 року колектив театру товариства “Українська бесіда” втрачає основний чоловічий акторський склад, оскільки, унаслідок договору між Центральною Радою й урядами Німеччини й Австро-Угорщини про військову допомогу, легіон УСС у складі австро-угорської армії під командуванням Вільгельма Габсбурга (Василя Вишиваного) відбув у Східну Україну. Тоді сцену театру через мобілізацію до війська покинули М.Бенцаль, І.Рубчак, Є.Коханенко, А.Нижанківський, Л.Новіна-Розлуцький, Й.Гірняк, Л.Гринішак, Л.Лісевич та інші. К.Рубчакова, розуміючи неможливість у таких умовах організувати повноцінний акторський колектив, на початку липня 1918 року відмовилася від керівництва театром.

Упродовж літа 1918 р. український театр у Львові був змушений призупинити свою діяльність. Його збіднілий акторський склад розпорошився по різних мандрівних театральних колективах. Частина акторів театру створили “Український Чернівецький театр” під керівництвом К.Рубчакової, інші долучилися до театру Й.Стадника, а частина згодом опинилися в “Народному театрі імені І.Тобілевича” у Коломиї¹².

І лише восени 1918 року театр на деякий час відновив у Львові свою діяльність. 2 листопада 1918 року “Циганка Аза” стала його першою й останньою виставою в столичному Львові після Листопадового зриву. Після відходу українських військ 22 листопада 1918 року зі Львова польська влада заборонила вистави українського театру. Відновив театр свої вистави аж восени

1919 р.¹³ Репертуар театру був переважно старим – ставили “Наталку Полтавку” І.Котляревського, “Ой не ходи, Грицю” М.Старицького, “Украдене щастя” І.Франка та ін.

Наприкінці 1918 р. у Тернополі організовується “Український театр” під управою Миколи Бенцалю, який у березні 1919 року перетворюється на культурно-освітнє товариство акторів “Новий львівський театр”. Душею цього театру були Амвросій Бучма та Володимир Калин, а до складу трупи входили Т.Демчук, І.Рубчак, М.Бенцаль, А.Осиповичева, Г.Юрчакова та інші. Ставили “Молоду кров” В.Винниченка, оновили “Суєту” І.Карпенка-Карого¹⁴. Давали безкоштовні вистави для воїнів УГА, на користь Українського Червоного Хреста тощо.

Пізніше в Станиславові було організовано другий театр – “Український Чернівецький театр”. Цей театр спочатку діяв у Чернівцях, а потім з успіхом об’їхав усю Буковину. Захоплення румунськими військами в листопаді 1918 р. Буковини поставило театр у безнадійне становище, бо румунська влада заборонила вистави українською мовою.

Акторам театру дали дозвіл виїхати до Галичини за умови, що вони більше не повернуться на Буковину. Таким чином, “Український Чернівецький театр” опинився в тодішній столиці ЗУНР Станиславові, де працював із січня до травня 1919 року під дирекцією Михайла Онуфрак. У цьому театрі були артисти Л.Новіна-Розлуцький, Ф.Лопатинська, К.Пилипенко, О.Польовий та інші¹⁵. Театр ставив вистави в залі міського театру Монюшка. У травні 1919 року він об’єднався в Станиславові з театром Й.Стадника в Державний театр ЗУНР під проводом Й.Стадника. Та через окупацію краю польськими військами діяв недовго.

Згодом законом Міністерства преси та інформації ЗУНР усіх артистів мобілізували до війська, а театри стали державними. Тому, коли влітку 1919 р. під тиском польських військ УГА перейшла Збруч, театри рушили за військом на Наддніпрянську Україну.

У Кам’янці-Подільському всі українські галицькі театри об’єдналися в “Народний театр” під опікою Головноуповноваженого по організації театрів УНР М.Садовського. Ставили вистави в Пушкінському домі та літньому театрі в Кам’янці-Подільському, а потім у Проскуріві (нині Хмельницький. – В.Б.), Могилеві-Подільському та Вінниці. Тоді важко захворіла й у листопаді 1919 року в селі Зіньківцях коло Кам’янця-Подільського померла визначна галицька артистка К.Рубчакова¹⁶.

Тісні взаємини театру з УГА привели до рішення про офіційне піклування війська над театром, що було закріплено наказом від 7 листопада 1919 року. Актори тепер призначались як пропагандисти XI рангу, ставилися на харчове забезпечення, а весь театр – на реквізиторське. В ухваленому пізніше Начальною командою УГА Статуті театру всіх артистів театру брали під опіку війська, підпорядковуючись Пресовій квартирі. Дозволялося носити однострій, але без військових відзнак. У разі зміни місць дислокації Начальної команди УГА театр разом зі своїм майном мусив рушати вслід за штабом. Обов’язковим було дотримання майже військової дисципліни. Це стосувалося, передусім, репетицій. Акторам надавалися безкоштовні квартири, а у випадку хвороби їх обслуговували військові лікарі.

Маючи добрі умови для існування, театр міг творити справжнє мистецтво. Вистави відбувалися чотири рази на тиждень, але щодня о 10-й годині ранку стрільці-актори шикувалися на репетицію. Керівництво театром здійснювалось Управою на чолі з А.Бучмою. До її складу також входили І.Рубчак, В.Калин, С.Зубрицький, Т.Демчук. Артистичний провід виконували режисери М.Бенцаль, А.Бучма, В.Калин, Г.Юра.

У репертуарі театру значилися тоді близько 30 п’єс, зокрема, “Наталка Полтавка”, “Суєта”, “Сава Чалий”, “Дай серцю волю, заведе в неволю”, “Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці”, “Безталанна”, “Чорна пантера і білий ведмідь”, “Катерина”, “Запорожець за Дунаєм”, “Мартин Боруля”, “Невільник” та інші¹⁷.

У той грізний воєнний час актори знаходили собі роботу й за межами будинку театру – збирали по містах гроші у фонд тижня Українського Козака, співали на польових богослужіннях, похоронах, різних урочистостях.

Останні вистави театру відбувалися в Балті та Барлузі на Одещині в травні 1920 р. Після краху українських визвольних змагань акторів було інтерновано й відправлено в табори. Після звільнення більшість галицьких акторів повернулися до Львова, де утворили Український незалежний театр. Друга частина трупи “Народного театру”, переважно колишні актори Київсь-

кого молодого театру на чолі з Г.Юрою, утворили Новий драматичний театр імені І.Франка у Вінниці¹⁸.

Як бачимо, український театр у роки Першої світової війни та національно-визвольних змагань працював великою мірою завдяки підтримці українського січового стрілецтва й УГА, які забезпечували театр акторами-чоловіками. Він також був вагомим чинником єднання і підтримки національної ідеї, а його діяльність стала одним із визначних періодів в історії українського сценічного мистецтва.

1. Антонович Д. Український театр / Д. Антонович // Українська культура. Лекції / за ред. Д. Антоновича. – К. : Либідь, 1993. – С. 443–473; Боньковська О. Львівський театр товариства “Українська бесіда”. 1915–1924 / О. Боньковська. – Львів : Літопис, 2003. – 340 с.; Волинець С. Стрілецький театр і драматургія / С. Волинець // Українська драматургія 20–30-х років в Західній Україні та діаспорі. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2008. – С. 174–180; Красильникова О. Історія українського театру ХХ століття / О. Красильникова. – К. : Либідь, 1999. – 206 с.; Лазарович М. Легіон українських січових стрільців : формування, ідея, боротьба / М. Лазарович. – Тернопіль : Джура, 2005. – 591 с.; Український драматичний театр. – Т. I : Дожовтневий період. – К. : Наук. думка, 1967. – 519 с.; Чарнецький С. Нарис історії українського театру в Галичині / С. Чарнецький // Вибране / С. Чарнецький. – Львів : Книжково-журнальне видавництво, 1959. – С. 100–200.; Чарнецький С. Театр // Історія української культури / С. Чарнецький ; за заг. ред. І. Крип’якевича. – К. : Либідь, 1994. – С. 593–618.
2. Чарнецький С. Нарис історії українського театру в Галичині / С. Чарнецький. – С. 160; Український драматичний театр. – Т. I. – С. 431.
3. Демчук Т. Антоніна Осиповичева – краса і гордість театру / Т. Демчук // Наша культура. – Варшава, 1969. – № 5. – С. 14.
4. Боньковська О. Назв. праця. – С. 36–37.
5. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України), ф. 514, оп. 1, спр. 146, арк. 1.
6. ЦДІАЛ України, спр. 19, арк. 40.
7. Там само, спр. 144, арк. 22.
8. Волинець С. Назв. праця. – С. 174–175.
9. Боньковська О. Назв. праця. – С. 47–49.
10. Там само. – С. 57.
11. ЦДІАЛ України, ф. 165, оп. 2, спр. 554, арк. 27.
12. Боньковська О. Назв. праця. – С. 64–65.
13. Там само. – С. 72–75.
14. Чарнецький С. Нарис історії українського театру в Галичині... – С. 161.
15. Медведик П. Катерина Рубчакова / П. Медведик. – К. : Мистецтво, 1989. – С. 86–87; Чарнецький С. Назв. праця. – С. 161–162.
16. Медведик П. Назв. праця. – С. 92.
17. Проскураков В. Львівські театри / В. Проскураков, Ю. Ямаш. – Львів : Центр Європи, 1997. – С. 72.
18. Там само. – С. 75.

В статье исследуется состояние украинского театра в Галиции в годы Первой мировой войны и национально-освободительного движения галицких украинцев. Показано роль сечевых стрелцов и Украинской галицкой армии в развитии театра.

Ключевые слова: Галиция, театр, национально-освободительное движение, украинская государственность.

The article deals with the situation of the Ukrainian theatre during the First World War and the national liberation movement of the Galician Ukrainians. The role of riflemen and Ukrainian Galician Army in the development of the theatre is shown.

Keywords: Galycia, theatre, the national liberation struggle, Ukrainian statehood.